

ژئوپولیتیک ارتباطات در رسانه های نوین و نقش آن در امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

نسیم محمدی کاکرودی

دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت

n.mohammadi.kakrodi@gmail.com

یوسف زین العابدین عموقین

دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت

y.zeinolabedin@gmail.com

چکیده

فضای شبکه های اجتماعی، عرصه وسیعی از اطلاعات و نموده های مختلف معنایی را ایجاد می کند. از آثار فضای مجازی شبکه های اجتماعی را در جوامع به خصوص جوامع در حال گذار مانند ایران، ایجاد بحران هویت ملی و دینی می باشد. سؤالی که در این تحقیق در پی پاسخ گویی به آن می باشیم این است که پیامدهای توسعه شبکه های اجتماعی بر مسائل ژئوپولیتیک جمهوری اسلامی ایران کدامند؟ جهت پاسخ به سوال فوق دو فرضیه در نظر گرفته شده است. فرضیه اول: توسعه شبکه های اجتماعی می تواند مولفه های امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران را متحول کند. فرضیه دوم: توسعه شبکه های اجتماعی می تواند مولفه های هویت ملی جمهوری اسلامی ایران را متحول کند. در این تحقیق با هدف: 1- تحلیل تاثیر توسعه شبکه های اجتماعی بر مسایل ژئوپولیتیک ایران. 2- تبیین مولفه های امنیت جمهوری اسلامی ایران. 3- تبیین مولفه های هویت ملی جمهوری اسلامی ایران و به دلیل رشد شبکه های اجتماعی در ایران و تأثیر تعیین کننده ای که می تواند بر امنیت جمهوری اسلامی ایران داشته باشد از اهمیت اساسی برخوردار می باشد.

واژگان کلیدی: ژئوپولیتیک، شبکه های اجتماعی، فضای مجازی و ایران.

مقدمه

دنایای امروز به دهکده‌ای جهانی بدل شده است که در آن مرزهای جغرافیایی تنها، در چارچوب معادلات دیپلماتیک مورد نظر قرار می‌گیرد و ابزار رسانه، زمینه محدود شدن مرزهای فکری را فراهم آورده است. منظور از رسانه‌های جمعی یا عمومی و به تعبیر دیگر وسایل ارتباط جمعی دسته‌ای از وسایل هستند که مورد توجه تعداد کثیری می‌باشند و از تمدن‌های جدید به وجود آمده‌اند. به بیان دیگر، رسانه به معنای هر وسیله‌ای است که انتقال دهنده فرهنگ‌ها و افکار عده‌ای باشد. اکنون آن چه مصداق این تعریف است وسایلی همانند: روزنامه‌ها، مجلات، رادیو، تلویزیون، ماهواره، اینترنت، لوح‌های فشرده، شبکه‌های اجتماعی و غیره می‌باشند. بنابراین اگرچه رسانه‌های جمعی با هدف اطلاع‌رسانی به وجود آمدند، هدف تبلیغ سیاسی و سپس تاثیرگذاری فرهنگی به موازات آن وارد عرصه رسانه شد (یاراحمدی، 1391).

رسانه‌های نوین امکان جدیدی برای تعامل بین نیروهای اجتماعی و سیاسی فراهم می‌آورد و برخلاف رسانه‌های موج دوم که عمده این رسانه‌ها به صورت ابزاری در اختیار صاحبان قدرت و ثروت بوده و به صورت یک سویه پیام خود را ارسال می‌داشتند و ذهنیت توده‌ها را شکل می‌دادند، رسانه‌های دیجیتال به دلیل ارزانی و در دسترس بودن امکان گفتگوی دوسویه را فراهم می‌آورد. تحول حاصل در ارتباطات و شکل‌گیری رسانه‌های نوین و افزایش توان مبادله اطلاعات در سطح جوامع موجب ظهور بازیگران جدیدی در جهان معاصر شده است. این امر از طرفی کارکرد ابزارهای ارتباطی را که در گذشته ابزاری ساده برای انتقال معانی و پیام بود، پیچیده‌تر نموده و کل حیات انسان را متأثر ساخته و از طرف دیگر بر سایر وجوه مهم زندگی اجتماعی نیز به شدت تاثیر نهاده است به طوری که اکنون می‌بینیم، نظام‌های نوین ارتباطی و رسانه‌های نوین منشأ تحولات عظیم در عرصه قدرت سیاسی، اقتصادی و نظامی در جهان شده‌اند و البته با ظهور برخی پیامدهای منفی، برای امنیت و استقلال جوامع انسانی مشکلاتی را نیز به وجود آورده‌اند. به عنوان مثال، اطلاعاتی که اکنون از طریق شبکه‌های اجتماعی (فیس‌بوک، توییتر، یوتیوب و غیره) در کنار شبکه‌های ماهواره‌ای و یا امکاناتی همچون تلفن‌های همراه و دیگر اشکال رسانه‌های نوین تولید و ارسال می‌شود کمتر از طرف حکومت‌ها قابل کنترل است. همچنین شهروندانی که توانایی دسترسی به این امکانات را در اختیار دارند، به راحتی می‌توانند اطلاعات روزآمد را از هر گوشه جهان دریافت و در همان حال اطلاعاتی نو تولید کرده و در اختیار مخاطبان خود قرار دهند. رسانه‌های جدید، این گونه مرزها را درهم شکسته‌اند و حکومت‌ها نیز اغلب کار چندانی در مقابله با آن نمی‌توانند انجام دهند. از طرف دیگر اطلاع‌رسانی به شیوه جدید سبب شکستن انحصار رسانه‌های داخلی شده و افراد یا مخاطبین را قادر می‌سازد منبع اطلاعاتی خویش را خود تعیین نمایند. به گونه‌ای که می‌بینیم زمان به نفع تکنولوژی‌های جدید ارتباطی و به زیان شیوه‌های سنتی و انحصاری اطلاع‌رسانی تغییر یافته است (کرمی، 1376).

خدماتی که شبکه‌های اجتماعی و سیستم‌های اطلاع‌رسانی و در راس آنها اینترنت ارائه می‌دهند به گونه‌ای مفهوم حاکمیت دولت‌ها را به تحلیل کشانده‌اند که دیگر دولت‌ها نمی‌توانند نسبت به آن بی‌تفاوت باشند. در این فضا مرزهای ژئوپلیتیک به تدریج اهمیت و حساسیت خود را از دست می‌دهند (احمدی، 1384). در واقع، امکانات جدیدی که در سایه تکنولوژی‌های ارتباطی مجازی جدید برای بشر امروزی ایجاد شده است، چالش‌های فراوانی را بر امنیت داخلی کشورها به ویژه ایران اعمال می‌کند در همین راستا، مقاله حاضر در پی بررسی و پاسخ‌گویی به این سؤال است که رشد شبکه‌های مجازی چه تأثیری بر امنیت ملی ایران دارد؟

1-1- ادبیات تحقیق

راسل نیومن (1389) در مقاله‌ای تحت عنوان «تأثیر رسانه‌های جدید» که در کتاب سیاست رسانه‌ای شده، ارتباطات در آینده دموکراسی توسط مسعود آریایی نیا ترجمه و در پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی منتشر شده است به این امر می‌پردازد که اگرچه فرضیات مختلفی در رابطه با تأثیر این رسانه مطرح می‌شود اما آنچه مبرهن است این‌که کاهش هزینه‌های اطلاعات سیاسی به میزان مشارکت و توجه افزون‌تر شهروندان بستگی دارد. در مقاله (سلطانی فر، 1390) تبیین تأثیر فناوری-

های ارتباطی بر جریان‌های سیاسی و اقتصادی که در مجله مطالعه فرهنگ- ارتباطات چاپ شده، عنوان می‌کنند که امروزه فناوری‌های ارتباطی با حجم فراوانی زندگی ما را تحت تأثیر قرار داده‌اند، به گونه‌ای که انسان امروز بدون این فناوری‌های جدید نمی‌تواند به زندگی‌اش ادامه دهد. در (قائم، 1380) دنیس مک کوپل یکی از برجسته‌ترین نظریه پردازان حوزه مطالعات ارتباطی و رسانه‌ای، کتاب «درآمدی بر نظریه ارتباطات جمعی» را نوشته که توسط پرویز اجلالی ترجمه و مرکز مطالعات توسعه رسانه‌ها چاپ شده است. وی بیان می‌کند که رابطه رسانه و دولت، جامعه و فرهنگ، شرایط سازمانی تولید و توزیع، تغییرات محتوا، شیوه استفاده مخاطبان، رابطه میان مخاطبان و ارتباط گران و جایگاه کاربرد رسانه‌ها در متن شرایط اجتماعی است. در مقاله (علی‌قلیان، 1380) مانوئل کاستلز کتاب قدرت ارتباطات را توسط دفتر مطالعات و برنامه ریزی رسانه‌ها با ترجمه محمد آذری نجف آبادی منتشر نمود. او در این کتاب جدید در خصوص نقش شبکه‌های ارتباطی به مطالعه و تحقیق و ارائه نظریه پرداخت و به اهمیت این شبکه‌ها در جریان شکل‌گیری قدرت سیاسی در جامعه تأکید نمود.

2- مفهوم نظام ژئوپلیتیک

ژئوپلیتیک از زمان وضع واژه آن از نظر مفهومی و نیز موقعیت اجتماعی و علمی دچار فراز و نشیب شده و از حالتی شناور در موضوعات مورد اطلاق نیز برخوردار بوده است. این واژه در بین جغرافی دانان، سیاستمداران حرفه‌ای، نظامی‌ها و متخصصین علوم سیاسی و روابط بین‌الملل رواج داشته و دارد. مفهوم ژئوپلیتیک بیانگر حیطه‌ای از بررسی جغرافیایی است که عامل فضا را در شناخت چگونگی شکل‌گیری روابط بین‌الملل مهم تلقی می‌کند. کاربرد فعلی این واژه نباید با واژه ژئوپلیتیک آلمان که شکل خاصی از جبر محیطی بود که برای مشروعیت دادن به اعمال دولت به کار رفت، اشتباه گردد. رودلف کیلن جغرافی‌دان سوئدی (1864م - 1922م) واژه ژئوپولیتیک را مطرح و معتقد بود «حکومت پنج رکن دارد که به ترتیب عبارتند از: کراتوپلیتیک (مطالعه‌ی وضع حکومتی یک کشور)، دموپلیتیک (مطالعه‌ی جمعیت یک کشور)، اکوپلیتیک (مطالعه‌ی منابع اقتصادی کشور)، سوسیوپلیتیک (مطالعه‌ی وضع اجتماعی کشور) و مهم‌تر از همه ژئوپولیتیک (مطالعه‌ی جغرافیای کشور) است» و «در اواخر قرن نوزدهم (1897م) فردریک راتزل دانشمند آلمانی (بر اساس تحقیقات رودلف کیلن) جغرافیای سیاسی و مطالعات دانشگاهی ژئوپولیتیک را بنیان نهاد و در کتاب جغرافیای سیاسی خود برای نخستین بار «حکومت» را از دید جغرافیا مورد مطالعه قرار داد (پیروز، 1384). اما مفهوم ژئوپولیتیک با جغرافیای سیاسی تفاوت دارد، چراکه ژئوپولیتیک در طی فرآیند تاریخی با توجه به تغییر انسان‌های مختلف در مقتضیات زمانی و مکانی، ثبات و دوام نداشته است و مفاهیم آن اعتباری‌اند و با مقتضیات زمان و محیط جغرافیایی شکل می‌گیرند، دگرگون می‌شوند و مورد تأیید و گاهی از بین می‌روند. برعکس مفاهیم جغرافیای سیاسی مانند مرز، مهاجرت و غیره مفاهیمی همیشگی و پایه هستند و در طول فرآیند تاریخی دگرگون و از بین نمی‌روند. در (پیروز، 1379) دو مفهوم جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک را به این صورت تعریف کرده است: "جغرافیای سیاسی اثر تصمیم‌گیری‌های سیاسی انسان را روی چهره و اشکال جغرافیایی مربوط به محیط انسانی هم‌چون حکومت، مرز، مهاجرت، ارتباطات، توزیع، نقل و انتقال و غیره مطالعه می‌کند، در حالی که ژئوپلیتیک به مطالعه اثر عوامل جغرافیایی روی سیاست‌های دگرگون شونده جهانی می‌پردازد. اما دقیق‌تر آن است که بگوییم جغرافیای سیاسی با رابطه متقابل جغرافیا و سیاست سر و کار دارد و به این ترتیب، مفهوم ژئوپلیتیک که به نقش عمده عامل فضا در شکل‌گیری روابط بین‌الملل معتقد است، جزئی از دانش و علم جغرافیای سیاسی محسوب می‌شود (سلطانی فر، 1390).

1-2- رویکردهای ژئوپلیتیک

جهان ژئوپلیتیک در سرآغاز قرن بیست و یکم، بی تردید، وارد دوران تازه‌ای با ویژگی‌های ژئوپلیتیک تازه می‌شود که شاید نویددهنده فرا آمدن دوران «پست مدرن» باشد. آغاز دگرگونی در نظام جهانی قرن بیستم توأم با نشانه‌هایی از پایان گرفتن دوران مدرن است. فرآیندهای جهانی شدن، منطقه‌گرایی و تجزیه ژئوپلیتیکی به صورت چالش‌های نوین برای ژئوپلیتیک ظاهر شده‌اند. برتری حکومت ملی (در پیوستگی با سیستم بین‌المللی) به چالش کشیده شده و نقش و کارکرد دولت‌ها به

عنوان نهادها و الگوهای دولتی به دنبال یک سلسله توسعه ها متحول شده است. رشد سازمان ها، آژانس ها و شرکت های چند ملیتی توانایی دولت را برای تنظیم و تصویب قوانین به چالش کشانده است. نخبگان دولتی و مدیران اقتصادی مجبور به اجرای برنامه هایی شده اند که با نیازهای بازارهای پولی بین المللی، تعهدات بین المللی و جریان سرمایه سازگار باشد (سیدعباس، 1384). بنابراین، مباحث ژئوپلیتیک در دوران نوین در پرتو سه چالش اصلی تغییر شکل می دهد: نخست «جهانی شدن های اقتصادی»، دوم «انقلاب اطلاع رسانی» و سوم «خطرات امنیتی جامعه جهانی» اثرگذاری این عوامل در نقش آفرینی سیاسی انسان در محیط جهانی شکل گیرنده در بستر مدرنیته پیشرفته، شرایطی را فراهم آورده که مطالعه آن می تواند «ژئوپلیتیک پست مدرن» نام گیرد. این شرایط نقش گروهی انسان ها در محیط سیاسی را از محدوده «ملت» بودن فراتر می برد و توجه اصلی را به شکل-گیری های سیاسی در محیط فراملتی راهبری می کند، اگرچه «ملت بودن» و «حکومت ملتی» همچنان، به عنوان یگان های سیاسی پراهمیت و نقش آفرین در ژئوپلیتیک جهانی اثر گذار خواهند (پیرروز، 1379). در ژئوپلیتیک جدید با توجه به آن که ساختار جدیدی از قدرت و سلسله مراتب آن به وجود آمده است، تحولات به وجود آمده در ساختار قدرت جهان به زبان ابزار و اهرم نظامی و به سود عوامل اقتصادی و دانش فنی تغییر کرده است. ذکر این نکته ضروری است که در ژئوپلیتیک جدید نیز، قدرت نظامی در سلسله مراتب تشکیل دهنده قدرت، مؤلفه ای مهم به شمار می آید، لیکن نقش آن در مقابل قدرت اقتصادی در درجه دوم اهمیت واقع شده است. یک تباین ساده ای که بین ژئوپلیتیک جدید و قدیم و به عبارتی سنتی و معاصر وجود دارد این است که به عنوان ابزار درک عدم تجانس گفتمان های ژئوپلیتیکی در گذشته و حال ناکافی است (میر حیدر، 1358).

3- تعریف امنیت ملی

امنیت ملی یک مفهوم غربی و خصوصاً آمریکایی است که در سال های پس از 1945 رواج یافت. در مورد امنیت ملی تعاریف مختلفی ارائه شده است. این مفهوم مانند دیگر مفاهیم علوم انسانی، دارای تعریفی واحد و مقبول تمامی یا حداقل بیشتر صاحب نظران نمی باشد. ریشه آن عدم اتفاق نیز به تلاش افراد، گروه ها و کشورها در تلقی و برداشت متفاوت آنها از این واژه باز می گردد. بری بوزان هم می گوید: "امنیت ملی را نمی توان به طور کلی تعریف کرد بلکه تنها در موارد مشخص می توان آن را تعریف نمود". او در جای دیگری چنین می گوید: "امنیت ملی از لحاظ مفهومی ضعیف و از نظر تعریف مبهم ولی از نظر سیاسی مفهومی قدرتمند باقی مانده است چون مفهوم نامشخص امنیت ملی راه را برای طرح راهبردهای بسط قدرت توسط نخبگان سیاسی و نظامی باز می گذارد". سازمان ملل متحد طی پژوهشی در این زمینه با عنوان «مفاهیم امنیت» آن را چنین تعریف می نماید: "این که کشورها هیچ گونه احساس خطر حمله نظامی، فشار سیاسی یا اقتصادی نکنند و بتوانند آزادانه گسترش و توسعه خویش را تعقیب کنند" (حاکم، 1372).

در فرهنگ علوم سیاسی نیز چنین آمده است: "امنیت ملی عبارت از احساس آزادی کشور در تعقیب هدف های اساسی و فقدان ترس و خطر جدی از خارج نسبت به منافع سیاسی، اساسی و حیاتی کشور می باشد" (علی قلیان، 1380). در فرهنگ اصطلاحات روابط بین الملل این مفهوم بدین صورت تعریف شده است: "حالتی که ملتی فارغ از تهدید از دست دادن تمام یا بخشی از جمعیت، دارایی یا خاک خود به سر می برد" (پژوهشکده مطالعات راهبردی، 1377).

والتر لیبمن محقق و نویسنده آمریکایی نخستین کسی بود که مفهوم امنیت ملی را به روشنی تعریف نمود: «یک ملت وقتی دارای امنیت است که در صورت اجتناب از جنگ بتواند ارزش های اساسی خود را حفظ کند و در صورت اقدام به جنگ بتواند آن را پیش ببرد» (جلیل، 1374). این واژه در قرن بیستم و به ویژه بعد از جنگ جهانی دوم متداول شده است. در ساده ترین تعاریف، امنیت ملی این گونه تعریف می شود: توانایی یک ملت برای حفاظت از ارزش های حیاتی داخلی در مقابل تهدیدات خارجی و این که کشورها چگونه سیاست ها و تصمیمات لازم را برای حمایت از ارزش های داخلی در مقابل تهدیدات خارجی، اتخاذ می کنند. محمد ایوب معتقد است که مفهوم سنتی امنیت ملی کاربرد خود را از دست داده است. وی بر عوامل داخلی امنیت عنایت خاصی داشته و بر تفاوت معضلات و نگرش امنیتی کشورهای شمال و جنوب تاکید می کند و معتقد است که

تفسیر شمالی ها از امنیت به نحوی است که ناامنی جنوبی ها از آن متبادر می شود و برعکس (پیروز، 1379). بر خلاف قدرت ملی که برخی از فرصت های ملی و کسب امنیت را به ذهن متبادر می سازد، مبحث تهدیدها و آسیب پذیری های ملی، فقدان امنیت و ناامنی را در ملاحظات امنیت ملی یک کشور، مورد توجه قرار می دهد. جداسازی تاثیرات ملی از تهدیدها و یا آسیب پذیری های ملی کاری دشوار و حتی ناممکن می باشد. در واقع ترکیب این دو موضوع، سطح امنیت و ناامنی ملی را مشخص می سازد. آسیب پذیری وجه داخلی ناامنی و تهدیدها وجه خارجی آن است. بنابراین هرچه دولت با توجه به عوامل تاثیر گذار فراوان داخلی ضعیف تر باشد، در نتیجه از آسیب پذیری بیشتری برخوردار است. این مساله در افزایش تهدیدها علیه آن دولت نیز کاملاً تاثیر مستقیم دارد. در واقع آسیبی پذیری ممتد داخلی در نتیجه ضعف های درونی، موجب افزایش کیفیت و کمیت تهدیدهای بیرونی نیز می گردد. تعامل بیش از اندازه آسیب پذیری های درونی با تهدیدهای بیرونی در دولت های ضعیف به جایی خواهد رسید که عملاً نمی توان مرز چندان دقیقی میان دو حوزه آسیب پذیری ها و تهدیدها قائل شد. ضمن این که این تعامل باعث می گردد بسیاری از آسیب پذیری ها تبدیل به تهدیدهای ملی گردند؛ ولی توانمندی ملی و برخورداری از یک دولت قوی باعث می گردد، بسیاری از آسیب پذیری ها از فرصت کمی برای نمود یافتن برخوردار شوند و از سوی دیگر تهدیدهای بیرونی نیز تا حدود زیادی با توجه به قدرت درونی مورد جذب و هضم قرار گیرند (پژوهشکده مطالعات راهبردی، 1377).

3-1- جهانی شدن و امنیت ملی

در پرتو دیدگاه های اقتصادی که استتلی هافمن امنیت ملی را پشتیبانی یک ملت از یورش فیزیکی و محفوظ داشتن فعالیت های اقتصادی آن از جریانات ویران کننده بیونی تعریف می کند با آغاز امواج وابستگی دوسویه اقتصادی و گشوده شدن مرزهای ملی بازیگران پهنه بین المللی و دگرگون شدن ماهیت پیوندهای بین المللی آنها که شماری از آن به نام امواج جهانی شدن یاد می کنند در برداشت از امنیت ملی نیز دگرباشی های شگرفی پدید آمد. توسعه اقتصادی که زمانی تنها راهبرد رهائی از دشواری های دستیابی به امنیت پیش روی انسان سده 20 به شمار می آمد خود به پیدایش ناامنی های بی شماری در زمینه زیست محیطی- اجتماعی- رفتاری- سیاسی و اقتصادی پایان گرفت که تلاش برای چیرگی بر آن ها هم اکنون رسالتی جهانی در پاسداری از امنیت شمرده می شود (خلقتی، 1387).

پیوند میان امنیت و جهانی شدن یا به دلیل نو و تازه بودن پدیده جهانی شدن و یا به دلیل پیچیدگی و ناروشنی که هنوز در برداشت از امنیت هست به روشنی دیده نمی شود جهانی شدن با رویه گوناگون خود و پیامدهای گسترده ای که در دادو سندهای بشری تا به امروز داشته است، معنای ویژه ای از امنیت را در بر می گیرد که برخی از اندیشمندان این حوزه آن را به ناامنی برای بسیاری از بازیگران سیاسی حاضر در ترازمندی های سیاسی بین المللی بازشناسی می کنند. چنین ناامنی هایی به دلیل کاستی های ساختاری در سامانه اقتصادی، سیاسی و اجتماعی کشورهای جهان سوم بیشتر برای این دسته از کشورها پدید می آید. پس به راستی ناامنی جهانی یکی از رویه های جهانی شدن نیست. بلکه برداشت ویژه ای از ماهیت جهانی شدن است (گل محمدی، 1380). آن برای توضیحی است که از اجزای جمله محسوب نشده و در صورت حذف خللی به آن وارد نمی شود. در مقابل، گیومه برای برجسته کردن جزیی از جمله بکار می رود. نخستین نمود جهانی شدن در پیوند میان دولت ها و رفتار کشورها جلوگیری از جنگ است. جهانی شدن به طور کلی امنیت خرسند کننده ای را در زندگی اجتماعی فراهم نکرده است، زیرا دگردیسی برداشت امنیت از مفهوم تنها نظامی به انگاشتی که آمیخته ای از مسائل اقتصادی و اجتماعی و زیست محیطی در کار بوده است با کاهش تهدیدات نظامی خارجی که با وابستگی دوسویه بازیگران بین المللی ایجاد شده همواره امنیت ملی کشورهای جهان افزایش نمی یابد و وابستگی دوسویه جهانی گرایش به جنگ را کاهش داده است. همزمان با پیشرفت فناوری توانای های نابود کننده جنگ را افزایش داده است. دسترسی جهانی دست اندازی های نظامی کشورهای شمال را در جنوب آسان کرده است. بازارهای تسلیحات جهانی امکانات نابود سازی فراوانی را به وجود آورده اند که یکی از پیامدهای آن خشونت در بافت احیای قومی و مذهبی را تقویت کرده است. فناوری های جهانی شدن امکانات بهتری را برای بازرسی های زیست محیطی فراهم آورده است. در زمینه سرمایه داری نیز جهانی شدن در افزایش آسایش در کشورهای تازه

صنعتی شده نقش داشته است. تنها اشاره اندکی از کشورها به جایگاه کشورهای تازه صنعتی شده دست یافته اند. بازسازی اقتصادی در رویارویی با جهانی شدن بیشتر ناداری را افزایش داده است. بحران بدهی-های کشورهای جنوب تلاش برای کاهش ناداری را به خطر انداخته و شیوه بازرگانی جهانی امروز پیامد زیان بخشی بر کشورهای فقیر داشته است (یاراحمدی، 1391).

پاسخ دولت ها به تغییرات اجتماعی جهانی در سراسر جهان یکسان نیست. در برخی مناطق، دولت ها نسبت به مناطق دیگر به نقش امنیت ملی سنتی اهمیت بیشتری می دهند. برخلاف تحولات فزاینده در مناطقی هم چون آمریکای لاتین، نقش امنیتی دولت ها در مناطقی مانند آسیای شرقی و جنوبی، آفریقا و خاورمیانه چندان دچار کاهش نشده است. در حقیقت، در برخی از این مناطق، حتی در میان دولت های دارای اقتصاد آزاد (مثل هند) و دولت هایی که برنامه های امنیتی منطقه ای پیش گرفته اند (مثل اندونزی)، نقش امنیتی خصوصاً در حوزه امنیت داخلی شدت یافته است. این امر نشان می دهد که دولت دارای اقتصاد جهانی، نمی تواند از رقابت امنیتی مصون بماند. در این جا لازم است میان رفتار اقتصادی و امنیتی تمایز قائل شد. دولت هایی که همسایگانی ناآرام دارند و دولت هایی که نگران موقعیت قدرت نسبی خود هستند، نسبت به امنیت نظامی سنتی توجه بیشتری مبذول می کنند (حاکم، 1372).

4- مفهوم هویت ملی

«هویت» در اصطلاح، آن چیزی است که در پاسخ از چیستی و کیستی شیء و فرد یا اشیاء و افراد ذکر می شود. در نتیجه، هم چنان که اختصاص به اشیاء یا انسان ها ندارد، استعمال آن منحصر در جمع و گروه نبوده، درباره یک شیء و فرد نیز به کار گرفته می شود. هویت، آن دسته از ویژگی های اصلی را که متمایز کننده شیء یا فرد از غیر خود است، مشخص می سازد، این مسئله بیانگر اهمیت وجود «غیر» هنگام تبیین هویت می باشد. گرچه هر وجودی، فارغ از مقایسه آن با غیر، دارای مشخصات و ویژگی هایی است. اما هنگام بیان مشخصات، هر چند به صورت ناآگاهانه، با غیرسنجیده می شود. بنابراین «هویت ملی» را می توان به «مجموعه مشخصات و ویژگی های افراد یک ملت، که به گونه ای حلقه ارتباطی میان هویت های محلی و هویت های فراملی به شمار رفته و تشخیص دهنده و متمایز کننده آن از افراد دیگر ملت ها می شود» تفسیر نمود. به عبارت دیگر، ویژگی هایی که در اکثر افراد هر ملت مانند ایران وجود دارد و افراد دیگر ملت ها فاقد آن هستند، بخشی از هویت آنها را شکل می دهد که هویت ملی افراد آن ملت تعبیر شده و به عنوان نمونه گفته می شود: «هویت ملی ایرانیان» (گل محمدی، 1380).

4-1- هویت مجازی

در گذشته هویت افراد و روابط شان با دیگران وابسته به فضای مادی ای بود که در آن زندگی می کردند و مکان عنصری تعیین کننده بود. اما در حال حاضر به واسطه ظهور تکنولوژی های نوین اطلاعاتی و ارتباطی، محدودیت های زمان و مکان از بین رفته و فرد دیگر به مکان محلی و بومی خود وابسته نیست، بلکه می تواند مرزهای جغرافیایی را طی کند و با جهان بزرگتری در ارتباط باشد (تاجیک، 1379). در بسیاری از متون علمی از مفهومی به نام «بی نامی» در محیط سایبر صحبت شده است که دقیقاً مترادف مفهوم هویت مجازی است. در این جا برای روشن تر شدن مفهوم هویت مجازی به معناشناسی بی نامی و تفاوت آن با سایر واژه های نزدیک مثل: گمنامی، ناشناس بودن و منزوی بودن می پردازیم. مفهوم بی نامی، روابط اجتماعی گویا و روشن را به عنوان زمینه و پیش فرض با خود دارد. بی نامی نیاز به زمینه اجتماعی دارد. فاعل بی نامی که ظرفیت انجام کاری را دارد، رویه دیگر اعضای اجتماع تأثیر می گذارد و از دیگران متأثر می شود. ممکن است به شخص منزوی و گوشه نشین عبارت بی نام و نشان و ناشناخته و گمنام اطلاق می شود؛ ولی معنای دقیق بی نامی و هویت مجازی، مطابق آنچه در شبکه اینترنت و در فضای سایبر مطرح می شود، شامل حال او نمی شود و به او بی نام گفته نمی شود؛ زیرا شخص گوشه نشین و منزوی، غیر مرتبط با جامعه است و منزوی و جدا از اجتماع و روابط اجتماعی است و زندگی و رفتار و کارهای او به طور کلی تحت تأثیر زندگی و رفتار دیگران در محیط اجتماعی قرار نمی گیرد. اصطلاح گمنامی که در برابر شهرت

و بلندنامی قرار می‌گیرد نیز نمی‌تواند با اصطلاح بی‌نامی مترادف باشد. شخص گمنام به دنبال شهرت نیست و سعی می‌کند در میان اجتماع شهرت پیدا نکند و عموم او را نشناسند. شخص گمنام از اجتماع و روابط اجتماعی فاصله نمی‌گیرد، اما به دنبال معروفیت هم نیست و کاری که او را معروف کند، انجام نمی‌دهد؛ اما هویت‌های مجازی که مشهور هستند کم نیستند. از این‌رو، یک شخص بی‌نام ممکن است با نام مستعار در جهت شهرت تلاش کند و مشهور شود. برای یک نفر بسیار مشکل است که به طور کامل از اجتماع منزوی شود؛ به طوری که کارها و هویتش پنهان باشد؛ ولی امکان‌پذیر است. اما در همه موارد گوشه‌نشینی و جدا شدن از اجتماع لزوماً مشابه و شبیه بی‌نامی نیست؛ هرچند ممکن است به معنی رسیدن به بی‌نامی باشد. البته گوشه‌نشینی و جدا شدن از اجتماع مکانیزمی است که می‌تواند منجر به بی‌نامی شود و مطمئن شویم به بی‌نامی رسیده‌ایم؛ اما لزوماً به معنای بی‌نامی نیست (مجله پگاه حوزه، 1388).

بی‌نامی با شناخته شدن و ناشناس بودن تفاوت دارد. بی‌نامی نه تنها زمینه اجتماعی می‌خواهد و در ارتباط اجتماعی رخ می‌دهد، بلکه نیاز به فاعلی دارد که انجام دهنده کاری است که روی دیگران تأثیر می‌گذارد یا تأثیر می‌پذیرد و در عین حال هویت او مشخص نیست. اگر یک فرد برای دیگران قابل شناخته شدن نباشد و ناشناس باشد و در عین حال کاری و عملی نیز منتسب به او نباشد، او بی‌نام نیست. بی‌نامی یا ویژگی‌های غیر قابل ردیابی بدین معنا است که یک شخص یا اشخاص غیر قابل شناخت هستند و هویت آنها مشخص نیست؛ در حالی که می‌دانیم شخص یا اشخاص وجود دارند؛ اما نمی‌دانیم چه کسانی هستند؛ اعمال و ویژگی‌هایی از شخص یا اشخاصی که می‌دانیم وجود دارند، اما به وسیله ویژگی‌ها و خصوصیاتشان قابل ردیابی و شناخته شدن نیستند.

بی‌نامی به معنای عدم شناخته شدن و هویت مجازی و عدم هویت از لحاظ دیگران به وسیله صفات و ویژگی‌هایی است که توانایی ردیابی آنها به وسیله صفات دانسته و شناخته شده شخص وجود نداشته باشد و شخص را نتوان از طریق آن‌ها شناخت. بی‌نامی در واقع نوعی شناخته نشدن و بی‌هویتی به وسیله ویژگی و صفت عدم ردیابی صفات است. این تعریف عمومی از بی‌نامی است که تمام انواع مختلف بی‌نامی را دربرمی‌گیرد (مجله پگاه حوزه، 1388).

5- تحقیق

روش مورد استفاده در این تحقیق، توصیفی-تحلیلی و بررسی فرضیه به روش اثباتی صورت می‌گیرد. در صددیم ابتدا به توصیف داده‌های گردآوری شده به پردازیم و سپس فرضیه مورد نظر را به روش تحلیلی مورد تأیید قرار دهیم. روش گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای می‌باشد و همچنین تلاش شده از سایت‌های اینترنتی و تخصصی مرتبط با موضوع نیز به‌عنوان مکمل بهره گرفته شود همچنین روش تجزیه و تحلیل اطلاعات به صورت کیفی است. لازم به ذکر بوده که موضوع مورد تحقیق فاقد جامعه آماری می‌باشد.

1-5- متغیرهای تحقیق

متغیر مستقل: شبکه‌های مجازی.

متغیر وابسته: شکاف بین مردم و دین، عرفی کردن فضای اجتماعی، ترویج ارزش‌های غربی مغایر با ارزش‌های اسلامی، الگوسازی‌های غیرارزشی، رواج فردگرایی.

2-5- قلمرو تحقیق

حوزه تحقیق حاضر به سه بخش تقسیم شده است که عبارتند از:

- 1- قلمرو زمانی: قلمرو زمانی بعد از انقلاب اسلامی ایران از سال 1357 تاکنون می‌باشد.
- 2- قلمرو مکانی: قلمرو مکانی این تحقیق شامل جمهوری اسلامی ایران است که منظور از آن منطقه جغرافیایی و فضای سیاسی-اجتماعی جمهوری اسلامی ایران است. از این نظر که ما به همه‌ی مناطق جغرافیایی جمهوری اسلامی ایران نمی‌توانیم به طور همزمان دسترسی داشته باشیم محدودیت‌هایی به قلمرو مکانی این تحقیق وارد است.
- 3- قلمرو موضوعی: ژئوپلیتیک و توسعه شبکه‌های اجتماعی.

6- یافته ها

فناوری های نوین ارتباطی و اطلاعاتی همانند شبکه های اجتماعی در ایران موجب می شود تا اجتماعات و هویت های جدیدی تشکیل شود. در جامعه ای که به ارتباطات مبتنی بر صنعت چاپ، تلویزیون و تلفن متکی است، شیوه تولید به گونه ای است که هویت ها را به صورت عاقل، سودمند و خود بسنده در می آورد. اما در جامعه اطلاعاتی، جامعه ای که ارتباطات الکترونیک سیطره دارد ذهنیت ها و هویت های ناپایدار، چند لایه و پراکنده ظهور می کند. وسایل نوین اطلاعاتی و ارتباطی در اثر تغییراتی که در برداشت های بشر امروزی به وجود می آورند، هویت ها را در وضعیت کاملاً تازه ای قرار می دهند که متفاوت و حتی متغیر با گذشته است. هویت در اجتماعات مجازی جامعه اطلاعاتی در مسیر فراملیتی شدن حرکت می کند. در واقع ارتباطی که با اتکاء به وسایل ارتباطی و اطلاعاتی جدید شکل می گیرد، چشم اندازی از فهم و درک جدیدی از ذهنیت را آشکار می سازد که در صورت بندی های گفتار و عملکرد که به لحاظ تاریخی محسوس اند، جان می گیرد. از طرفی در بررسی بحران هویت ناشی از فضای مجازی شبکه های اجتماعی در ایران، نمی توان بحران های هویتی ناشی از دوران گذار جامعه ایران را نادیده گرفت. جامعه امروز ایران در عین حال که بحران های هویت ناشی از یک دوره تاریخی را با خود حمل می کند، در سه دهه اخیر با بحران های دوره تاریخی فرا صنعتی بدون آن که به طور طبیعی وارد این دوره شده باشد نیز روبه رو شده است. باتوجه به خاصیت و کارکردهای فناوری های نوین ارتباطی به خصوص شبکه های اجتماعی، ورود آثار کنترل ناپذیر و بحران زای این دوره از سوی حاکمیت به سهولت صورت گرفته و عواقب ناشی از آن وارد جامعه امروز شده است (تاجیک، 1379).

بنابراین در این بخش دو سوال مطرح می گردد.

1- نقش توسعه شبکه های اجتماعی در مولفه امنیت ملی ایران: توسعه شبکه های اجتماعی می تواند مولفه های امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران را متحول کند. رشد شبکه های مجازی، امنیت ملی ایران را با چالش هایی چون شکاف بین مردم و دین، عرفی کردن فضای اجتماعی، ترویج ارزش های غربی مغایر با ارزش های اسلامی، الگوسازی های غیرارزشی، رواج فردگرایی و غیره مواجه می کند.

در راستای اطلاعاتی که در بررسی فرضیه مورد نظر طی فصول تحقیق به دست آوردیم فرضیه این تحقیق اثبات می شود، زیرا پیشرفت در فناوری اطلاعات راه و روش انسان را در ثبت و ضبط تاریخ تغییر داده است، این تغییر بر نحوه تعامل افراد با یکدیگر نیز تاثیرگذار بوده است. یکی از اتفاقات مهم در پایان هزاره دوم، ظهور فناوری های ارتباطی است که برجسته ترین آن اینترنت و شبکه های اجتماعی است. اینترنت و شبکه های اجتماعی، اصلی ترین عوامل تشکیل دهنده فضای مجازی، شناخته می شوند. شبکه های اجتماعی به عنوان یکی از مهمترین این ابزارها، با قابلیت ها و امکانات خود تأثیرات عمیقی بر جنبه های اجتماعی کاربران در جوامع گوناگون گذارده اند. استفاده جوانان ایرانی از شبکه های اجتماعی مجازی رو به گسترش می باشد و به طور گریز ناپذیری، جوانان، پرجمعیت ترین و پر تعدادترین گروه نسلی ایران، در مواجهه با اینترنت و متأثر از فضای مجازی هستند. وابستگی متقابل دو جهان مجازی و واقعی باعث تعاملات فردی و اجتماعی در قلمروهای زیادی شده است. آن چنان که گفتیم، هویت در درون هر جامعه ای از عوامل ثبات و همبستگی است و هویت با ابعاد مختلف شخصی، اجتماعی، ملی و دینی، هر یک تأثیرات زیادی در دوام و بقا و استمرار جامعه دارند. علاوه بر این فضای مجازی شبکه های اجتماعی اینترنتی نوعی از بحران هویت را در میان طیف گسترده ای از جوانان به وجود آورده است. بحران هویت در زمینه های فردی ناهمگونی های هویتی را سبب شده و به نحوی تعادل اجتماعی را متأثر کرده است.

تغییرات اجتماعی با زمینه های ناشی از تحولات ساختاری و جمعیتی در کنار تغییرات ناشی از آثار معناساز مطرح شده در فضای مجازی شبکه های اجتماعی، وضعیتی قابل تأمل از بحران هویت اجتماعی پدید آورده است. یکی از بحران های فردی و اجتماعی دیگر خودپنداری ناشی از تعامل کاربران با شبکه های اجتماعی بوده و «امپاتی» در چنین شرایطی همانند یک

سندروم اجتماعی، بحران های هویتی را دامن می زند و این امر زمینه ساز بسیاری از تعارضات سیاسی خواهد شد (گل محمدی، 1380).

می توان گفت پیشرفت های فناوری و ظهور شبکه های کامپیوتری و اینترنت و ماهواره های مخابراتی باعث شده است که جهانی شدن با سرعت و به نمونه هایی متنوع تر بر زندگی جوامع انسانی تاثیر بگذارد و با در نوردیدن مرزهای ملی و جغرافیایی امکان ارتباط سریع بین افراد جوامع و نظام را فراهم نماید (میر حیدر، 1358).

از ویژگی های اصلی جهانی شدن کوچک شدن فاصله ها و فشردگی در مفهوم زمان و مکان بود و شبکه های اجتماعی به عنوان یکی از اصلی ترین ابزارهای رسانه ای در عصر رسانه های نوین کمک کرد تا این مفهوم هر چه بیشتر نهادینه شود. همچنین در عصر جهانی شدن جهان به سمتی رفت که مفهوم دولت، حاکمیت و مرزهای جغرافیایی معنای سنتی خود را از دست دادند و تلاش شد تا این مفهوم القا شود که جهانیان در دهکده ای کوچک به نام جهان زیست می کنند. شبکه های اجتماعی در تحقق این رویا بسیار مفید بوده و هستند. همچنین شبکه های اجتماعی با تمرکززدایی از قدرت از طریق گسترش تعامل آگاهانه شهروندان باهم و با سازمان های دولتی یا مردم نهاد باعث شدند تا چرخ های جهانی شدن هر چه سریعتر به حرکت درآیند و دنیا هر چه بیشتر طعم انحصارزدایی از دولت ها را بچشد. این چنین در عصر حاضر و با گسترش امکانات جدید رسانه ای، سیاستمداران مجبور هستند صادق تر باشند (پیروز، 1384).

همچنین جنبش های اجتماعی جدید و متنوعی هم که در جهان شکل می گیرد و هدف اکثر آنها کوششی هماهنگ و متمرکز برای نیل به هدف یا اهدافی مشترک است، به نوعی متأثر از شبکه های اجتماعی هستند. این جنبش های جدید، شکلی از فعالیت مدنی و سیاسی محسوب می شوند که با رویکردی عمدتاً عقلانی در حال گسترش و یا نمو هستند. لذا می توان پذیرفت ظهور شبکه های اجتماعی در ادامه فرآیند جهانی شدن و گویی همزاد با آن است و این دو شاید دو روی مختلف یک سکه باشند که هر کدام بدون حضور دیگری تا حد زیادی ناقص و در راستای اهداف شکلی و محتوایی خود ناکامل هستند. رسانه ها که در ابتدا به عنوان ابزاری ساده برای انتقال معانی مطرح بودند، بدان جا رسیدند که در عصر حاضر با تأسیس شاهراه های اطلاعاتی، کل حیات انسان را متحول ساخته اند و معانی تازه ای را از زندگی پدید آورده اند. این تحول ارتباطات و توسعه فن آوری اطلاعات، منشأ تحولات عظیمی در عرصه قدرت سیاسی، اقتصادی و نظامی در جهان و ایران گردید. تقارن این رویداد با ظهور پیامدهای منفی نظام سرمایه داری و ورود بازیگران جدید به عنوان صاحبان قدرت و مسائل ارتباطاتی نوین مشکلاتی را برای امنیت و استقلال انسانی به وجود آورده است که می توان آن را به عنوان چالشی جدی امنیتی فراروی جامعه ایران نام برد. بنابراین رشد شبکه های مجازی، امنیت ملی ایران را با چالش هایی چون شکاف بین مردم و دین، عرفی کردن فضای اجتماعی، ترویج ارزش های غربی مغایر با ارزش های اسلامی، الگوسازی های غیرارزشی، رواج فردگرایی و غیره مواجه می کند. بنابراین فرضیه ی مورد نظر مورد تثبیت قرار می گیرد (حاکم، 1372).

امکانات جدیدی که در سایه تکنولوژی های ارتباطی مجازی جدید برای بشر امروزی ایجاد شده است، امنیت داخلی و ملی ایران را متحول نموده و چالش های فراوان و شدید را بر آن تحمیل می کند که از آن جمله می توان به امکان ایجاد و گسترش شکاف میان مردم و دین؛ عرفی کردن فضای اجتماعی و سیاسی؛ ترویج پاره ای از ارزش ها و مفاهیم غربی مغایر با ارزش های اسلامی؛ اطلاع رسانی غیرقابل کنترل، تضعیف زبان، رواج فردگرایی و انزوایابی اشاره کرد.

2- نقش توسعه شبکه های اجتماعی در مولفه های هویت ملی ایران: توسعه شبکه های اجتماعی می تواند مولفه های هویت ملی جمهوری اسلامی ایران را متحول کند. به نظر می رسد با توجه به فرایند جهانی شدن و مواجه شدن نسل متراکم جوان ایرانی با شبکه های اجتماعی، ضروری است عواقب این مواجهه در ایجاد بحران های هویتی بررسی شود. شبکه های اجتماعی با شبکه های اجتماعی پیشین، تفاوت هایی عمده ای دارد از جمله اینکه افراد در این شبکه ها، جدای از هنجارهایی که در جامعه وجود دارد حضور می یابند. افراد می توانند و بیشتر هم این را ترجیح می دهند که با هویتی جدید و مجهول متناسب با سلیقه ی خود و به دور از هویت واقعی و ضعف ها و توانایی که دارند؛ به تعامل با دیگر اعضای شبکه بپردازند و این امر گاه آنقدر دلپذیرتر به نظر می رسد که افراد با کاستن از تعاملات اجتماعی در دنیای واقعی، ترجیح می دهند که وقت بیشتری را

در این شبکه های مجازی بگذرانند و این امر تبعاتی را در پی دارد. برای مثال، گاهاً باعث انزوا و افسردگی بیشتر فرد می گردد (فاضلی نیا، 1385).

همچنین از جمله ی دیگر معایب شبکه های مجازی می توان به تحول ارزش های رایج در جامعه واقعی، بحران هویت در بین نوجوانان و جوانان، اعتیاد به حضور دائم در این شبکه ها و به عبارتی وقت تلف کردن، جایگزین ساختن ارتباطات با دیگر اعضای شبکه به جایی ارتباطات خانوادگی (که در دراز مدت باعث تضعیف بنیان خانواده و کم رنگ شدن ارزش های خانوادگی و اجتماعی شده) و غیره اشاره کرد. همان گونه که اشاره شد جامعه ایران به لحاظ قرارداد داشتن در دوره تاریخی خاص، از جنبه های «گذار» امروزه علاوه بر بحران هویت دوره تاریخی صنعتی، بحران های هویتی دوره پسا صنعتی و فضای مجازی را نیز تجربه می کند. مسائل هویت های قومی هر چند محسوس نیست، در فضای مجازی تحولات خاص خود را دارد. در حال حاضر با توجه به رشد فزاینده شبکه های اجتماعی، برنامه ریزی برای منابع هویت ساز جدید با توجه به فضای مجازی و شبکه های اجتماعی در برنامه ریزی های اجتماعی، فرهنگی و سیاسی الزامی است.

با نگرش ژئوپلیتیکی به جهان و ایران، روش های مختلف شکل گیری، افزایش قدرت و کانون های اصلی آن را می توان توضیح داد. یکی از دیدگاه های ژئوپلیتیکی، بررسی اطلاعات و نقش فن آوری ارتباطات و شبکه های اجتماعی در شکل گیری قدرت است (احمدی، 1384). امپریالیسم فرهنگی و قدرت ها و کانون های بزرگ رسانه ای و ارتباطی برای دسترسی به اهداف خود روش های مختلفی را به کار می گیرند، که نمونه های آن را می توان در مورد انقلاب اسلامی ایران، چگونگی فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، مقابله با نهضت های آزادی بخش در سراسر جهان و بهره گیری از قدرت رسانه در انقلاب های رنگی و براندازی های نرم نام برد. ما در سال 2000 شاهد ادغام های غیر قابل تصور و گیج کننده رسانه ها و تشکیل قدرت های بزرگ رسانه ای چند وجهی جهان بودیم. این رسانه ها با قدرت مالی نامحدود خود به یک پدیده فراگیر جهانی تبدیل شده و نقش جدی و مستقیمی در شکل گیری افکار عمومی بر عهده دارند.

بنابراین هویت ایرانی و اسلامی ما به خاطر خاصیت ارزشی و فرهنگی خود همواره به وسیله کالاها و یا صنایع فرهنگی مورد حمله فرهنگی غرب بوده است که با حادث شدن اینترنت و تب اجتماعی گرایی در فضای مجازی، این دغدغه حاصل افزایش یافته است. بنابراین فرضیه ی مورد نظر مورد تثبت قرار می گیرد و در این راستا از تأثیرات شبکه های اجتماعی بر مؤلفه های هویت ملی جمهوری اسلامی ایران می توان به تبلیغات ضد دینی، نقض حریم خصوصی افراد، انزوا و دور ماندن از محیط های واقعی اجتماع و انحرافات رفتاری اشاره کرد.

7- نتیجه گیری

بنابراین نباید در کنار این معایب که بر شمرده شده از محاسن این قبیل شبکه ها از جمله آسان شدن ارتباطات، دسترسی و تبادل اطلاعات در زمینه های مختلف، هم افزایی و شکل گیری خرد جمعی و غیره غافل ماند. بنابراین از آنجایی که ما بدون اینکه انتخابی داشته باشیم، شاهد هستیم که بخش قابل توجهی از افراد جامعه در معرض این نوع شبکه ها قرار گرفته و آمارهای منتشر شده در این زمینه نیز حکایت از رشد روز افزون این شبکه ها در بین جامعه ی ایرانی دارد.

بنابراین شایسته است که در این زمینه آسیب شناسی جدی صورت پذیرد و متناسب با آن، سیاست گذاری و موضع گیری مناسبی اتخاذ شود و برنامه ریزی درست و منطقی صورت پذیرد. همچنین نباید از یاد ببریم که به گفته ی بسیاری از جامعه شناسان، زمانی که در جامعه واقعی فرصت بیان اظهارات و انتقادات به هر چیزی، در هیچ شکلی وجود نداشته یا حداقل کمتر وجود داشته باشد و همچنین از سویی دیگر، فرصت هایی که برای تخلیه ی هیجانات لازم است محدودیت زیادی داشته باشد؛ شبکه های اجتماعی محلی برای گسترش ایده های افراد به ویژه جوانان و نوجوانان آنها و کشاندن این ایده های بعضاً مجرمانه به دنیای واقعی می شود. در کشور ما نیز عضویت در بسیاری از شبکه های اجتماعی اینترنتی با محدودیت مواجه است و به عنوان یک جرم تلقی می شود که این راه حل مناسبی به نظر نمی رسد، بلکه به وجود آوردن امکان حضور گسترده تر اعضای

جامعه و حضور مقتدرانه‌تر جهت ترویج ارزش‌ها و هنجارهای مورد قبول اکثریت جامعه و متناسب با فرهنگ و تمدن جامعه راهی منطقی‌تر به نظر می‌رسد (پیروز، ۱۳۷۹).

راهکارهای پیشنهادی در خصوص شبکه‌های اجتماعی و تأثیرات آن بر ایران عبارتند از:

- مسئولان و برنامه‌ریزان فرهنگی کشور سعی در ارائه ی برنامه‌های منسجم برای معرفی فرهنگ ملی در شبکه‌های اجتماعی داشته باشند تا به نوعی بتوان فرهنگ ایرانی را به عنوان یکی از فرهنگ‌های اثرگذار در عرصه‌ی جهانی به کاربران خارجی معرفی نمود.
- مسئولان و نظریه‌پردازان کشور تدابیری برای فرهنگ‌سازی جهت استفاده کاربران شبکه‌های اجتماعی مجازی به خصوص کاربران جوان، بیندیشند تا از این طریق بتوان فرهنگ ملی ایران را در بین کاربران ایرانی شبکه‌های اجتماعی تقویت کرد تا فرهنگ‌های جهانی را که همسو با فرهنگ بومی ما هستند، بپذیرند.
- ضروری به نظر می‌رسد که برنامه‌هایی جهت تقویت هویت اجتماعی شهروندان، اندیشیده شود تا از اثرپذیری‌های آنی از فرهنگ‌های جهانی که به خاطر عدم تطابق با فرهنگ بومی ممکن است مشکلاتی را به وجود آورند، اجتناب شود.
- دگرگونی گسترده فرهنگ، هویت فرهنگی و روش‌های جدید ساخته شدن هویت‌هاست که امروزه به مدد توسعه دانش و فناوری و با بهره‌گرفتن از اصول پیشرفته روان‌شناسی اجتماعی، به شیوه‌ای آرام و هژمونیک دنبال می‌شود.
- مهمترین راه برای در امان ماندن از آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی، ارتقای سواد رسانه‌ای خانواده‌ها در مورد این فناوری می‌باشد. در واقع سواد رسانه‌ای مخاطب را هشیار می‌کند، سپس او با توجه از آگاهی، درک و مهارت کسب شده و با در نظر گرفتن هنجارها و ارزش‌های موجود تصمیم می‌گیرد که از این رسانه به چه میزان و با چه هدفی استفاده کند.
- اقداماتی از قبیل حمایت از پر و بال گرفتن شبکه‌های اجتماعی بومی مشروط بر این که این شبکه‌ها به صورت «سفارشی» توسط دولت ایجاد نشوند، می‌تواند به عنوان راه‌حلی برای این مسأله در نظر گرفته شود.
- با توجه به این اصل اساسی که تعاملات آنلاین هیچ‌گاه نباید جای روابط فیزیکی را بگیرد؛ شاید یک راه حل و پیشنهاد، این باشد که ابتدا فرد در محیط فیزیکی بر اساس نیازهای اجتماعی و فردی، محدوده روابط خود را مشخص نماید و شخصیت فرد مقابل را به خوبی بشناسد و سپس به ادامه روابط خود در فضای آنلاین و شبکه‌های اجتماعی بپردازد. روند ارائه امکانات جدید در اکثر شبکه‌های اجتماعی به سمت به دست آوردن اطلاعات بیشتر از کاربران است، لذا یکی از مزایای رعایت این اصل این است که با داشتن اعتماد و شناخت کافی به طرف مقابل در ارتباط فیزیکی ما قبل ارتباطات آنلاین، هیچ‌گاه کودکان و نوجوانان گرفتار سوء استفاده (آزار) سایبری نخواهند شد.
- پیشنهاد می‌شود که وزارت آموزش و پرورش با تغییر سیاست‌های آموزش خود، از حافظه‌محوری به سوی پژوهش‌محوری در سطوح مختلف و متناسب با دوره‌های آموزشی حرکت کنند و در استفاده از فناوری‌های روز به گونه‌ای دانش‌آموزان را درگیر استفاده کاربردی از اینترنت نماید که این نوع استفاده در وجود آنان نهادینه شده و فرصت تفکر در استفاده‌های نامطلوب از آنان گرفته شود.
- پیشنهاد می‌شود که وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به جای سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی برای مسدود و محدود کردن میزان دسترسی به شبکه‌های اجتماعی، نسبت به صرف هزینه و برنامه‌ریزی در جهت تولید محتوای متناسب با فرهنگ و ارزش‌های غنی ایرانی و اسلامی و با مشارکت و درگیر نمودن کاربران در تولید چنین محتوایی ضمن اشاعه‌ی ارزش‌های والای دینی و ملی در تور جهان‌گستر فضای مجازی برنامه‌ریزی داشته باشد.

پیشنهاد می‌شود نهاد دولت نیز واحد پژوهش و برنامه‌ریزی در حوزه رسانه‌های نوین، به‌ویژه شبکه‌های اجتماعی مجازی در سایر دستگاه‌های زیرمجموعه خود به منظور شناخت افکار عمومی و تأثیرگذاری مثبت بر آن را مورد توجه قرار دهد.

این رسانه‌ها سعی دارند از طریق فرایندی خزانده، نرم و غیر محسوس ابتدا در جوامع احساس نیاز و عطش ایجاد نموده و عناصر فرهنگی را به جامعه وارد کرده و سپس به مدد فناوری رسانه و شیوه‌های پیشرفته اقناع، نگرش افراد را تغییر دهند. در این وضعیت جدید جهانی، یک فرهنگ و هویت جهانی و یکدست نیز به تدریج در حال شکل‌گیری است که به «تک‌فرهنگی شدن جهان» می‌انجامد.

در شرایطی که بیشتر کشورهای جهان از جمله ایران در شرایطی نابرابر عمدتاً مصرف‌کننده تولیدات عرضه شده در این فضا هستند، تحولات فرهنگی- اجتماعی متأثر از شبکه‌های اجتماعی در جوامع جهان سوم و جهان اسلام در صورتی که مدیریت نشود، به سوی تحقق مبانی معرفتی لیبرال دموکراسی و تضعیف ارزش‌های اسلامی و ملی در این کشورها جریان خواهد یافت. بدیهی است این روند ناعادلانه و نابرابر (در صورتی که تلاش‌های جدی برای تولید دانش بومی صورت نگیرد) در میان‌مدت و بلندمدت موجب تولید تضادها و تعارض‌های ارزشی، نگرشی و هویتی و قطب‌بندی بین عناصر اسلامی، ایرانی و غربی و در نهایت تضعیف نیروها، عناصر، نمادها، آیین‌ها، شاعران و مناسک بازنماینده ارزش‌های دینی و اعتقادی و مذهبی خواهد شد که در نهایت در کنش‌های اجتماعی و رفتاری و سبک زندگی شهروندان تجلی خواهد یافت.

منابع

- جنکینز، ریچارد، 1391، هویت اجتماعی، ترجمه تورج یاراحمدی، تهران، نشر شیرازه.
- اورت، ام. راجرز و شومیکر، فلوید، 1376، رسانش نوآوری‌ها: رهیافتی میان‌فرهنگی، ترجمه عزت‌اله کرمی و ابوطالب فناپی، شیراز، انتشارات دانشگاه شیراز.
- احمدی، سیدعباس، 1384، جایگاه ایران در نظریه‌های ژئوپلیتیک، تهران، اولین کنگره‌ی انجمن ژئوپلیتیک ایران.
- سلطانی فر، محمد، طبری، خدیجه، 1390، تبیین تأثیر فناوری‌های ارتباطی بر جریان‌های سیاسی و اقتصادی، مجله پژوهش فرهنگی، سال دوازدهم، شماره 46، صفحه 159 تا 184.
- مک کوایل، دنیس، 1380، مخاطب شناسی. ترجمه مهدی منتظر قائم، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
- کاستلز، مانوئل، 1380، اقتصاد، جامعه و فرهنگ، ترجمه احد علی‌قلیان و افشین خاکباز، چاپ دوم، تهران: نشر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- مجتهدزاده، پیروز، عسکری، سهراب، 1384، جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک، تهران، دانشگاه پیام نور.
- مجتهدزاده، پیروز، 1379، ایده‌های ژئوپلیتیک و واقعیت‌های ایرانی، مطالعه روابط جغرافیا و سیاست در جهان دگرگون‌شونده، تهران، نشر نی.
- پرسکات، 1358، گرایش‌های تازه در جغرافیای سیاسی، ترجمه دره میر حیدر، تهران، دانشگاه تهران.
- ماندل، رابرت، 1377، چهره متغیر امنیت ملی، تهران، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- قاسمی، حاکم، 1372، برداشتهای متفاوت از امنیت ملی، فصلنامه سیاست دفاعی، سال اول، شماره دوم.
- روشندل، جلیل، 1374، امنیت ملی و نظام بین‌الملل، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها.
- خلقتی، مرضیه، 1387، بحران‌های هویت‌های مجازی در گمنامی چت، درس مدیریت بحران، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- گل محمدی، احمد، 1380، جهانی‌شدن فرهنگ و هویت، تهران، نشر نی.
- تاجیک، محمدرضا، 1379، روشنفکری ایرانی و معمای هویت ملی، فصلنامه مطالعات ملی، پاییز سال دوم، شماره 55.
- مجله پگاه حوزه، 1388، چالش فرهنگ و هویت در فضای مجازی، شماره 261.
- فاضلی‌نیا، نفیسه، 1385، ژئوپلیتیک شیعه و مسئله‌ی امنیت ملی ایران، فصل‌نامه‌ی شیعه‌شناسی، سال چهارم، شماره 13.